

Kulturhistorisk bebyggelseinventering
i Tanums Kommun - Del 5a

Havstenssund etapp 1

Cecilia Wingård
Bohusläns ByggnadsCultur

Våren 2009
rev nov 2009

INNEHÅLL

1. BAKGRUND & SYFTE	4
1.1 Miljömålen	4
1.2 Kulturarv för framtiden – backspegeln och visionen	4
1.3 Rådgivning	4
2. TIDIGARE INVENTERINGAR, PLANER	5
3. 2009 ÅRS KULTURHISTORISKA BEBYGGELSEINVENTERING	7
3.1 Dokumentation	7
3.2 Värdering	7
4. HAVSTENSSUND - BESKRIVNING OCH HISTORIK	9
5. BEBYGGELSEINVENTERING	13
5.1 Inventerade byggnader Sjövägen (Nordvästra)	13
5.2 Sammanställning av I-II klassade byggnader längs Nordvästra Sjövägen	31
6. KULTURMILJÖANALYS	32
6.1 Kulturmiljöer i Havstenssund	32
7. ALLMÄNNA REKOMMENDATIONER	36
8. LITTERATUR OCH KÄLLOR	38

Bilaga 1: Ordlista fackuttryck

FÖRORD

I samverkan med Bohusläns Museum fick Jerer Kultur- & Byggnadsvård, Hamburgsund, våren –06 i uppdrag av Tanums kommun att ge förslag till ett långsiktigt handlingsprogram med målet att till år 2010 ha identifierat och klassat kommunens kulturhistoriskt värdefulla bebyggelse enligt Länsstyrelsens Miljömål.

Föreliggande rapport, som belyser kulturhistoriska byggnader och miljöer i Havstenssund, är den femte i denna rapportserie. Det kulturhistoriska inventeringsarbetet sker samordnat med kommunens planarbeten. I samband med en förändring av detaljplanen i de centrala delarna av Havstenssunds samhälle har kommunen beslutat att det skulle göras en inventering av det berörda området samt få en kulturhistorisk bedömning av såväl byggnader som miljöer i samhället.

Rapporten skall också ses som en fördjupning av det kulturhistoriska underlaget i Tanums Kommuns Kulturminnesvårdsprogram från 1984 som omfattade hela kommunen.

Ett viktigt skäl att ha ett aktuellt, kommunalt Kulturmiljöprogram är, att kommunens nämnder och förvaltningar skall ha tillgång till ett kvalificerat underlagsmaterial i plan- och bygglovsärenden. De kulturhistoriskt värdefulla byggnaderna läggs in i kommunens databas Geosecma med både fotodokumentation och motiveringar, som stöd för handläggare/ politiker. Samtidigt skall även fastighetsägare och kommuninvånare bli medvetna om kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer, som de förvaltar eller vistas i. Dessa utgör en mycket viktig del av samhällets identitet och kulturarv.

Plan- och byggchef Martin Kvarnäck leder arbetet. Arbetet följs också av en referensgrupp med representanter från Bohusläns Museum och kommunala tjänstemän. Conny Jerer som tillsammans med Bohusläns Museum har utformat uppdraget, har också varit delaktig i rapportens upplägg samt formulerat delar av rapportens inledning.

Svenneby i juni 2009/rev nov 2009

Bohusläns ByggnadsCultur

Cecilia Wingård
etnolog/byggnadsvårdare

1. BAKGRUND & SYFTE

1.1 Miljömålen

Riksdagen har antagit 16 mål för miljö kvalitén i Sverige. Dessa mål syftar bl a till att uppnå begränsad klimatpåverkan, frisk luft, bara naturlig försurning, skyddande ozonskikt, ett rikt växt- och djurliv m.m. Ett av målen rör också en god bebyggd miljö. Länsstyrelsen i Västra Götalands län som ansvarar för det regionala miljömålsarbetet, redovisar Miljömålen för God bebyggd miljö under rubriken Delmål 2. Skydd för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse, som anger att:

”Bebyggelsens kulturhistoriska värden skall senast år 2010 vara identifierade och ha en långsiktig hållbar förvaltning”

Länsstyrelsens skrivning lägger ett stort ansvar på kommunerna att bygga upp en god kunskap om den bebyggda miljöns kulturvärden. Arbetet kan sammanfattas i ett dokument, ett sk Kulturmiljöprogram.

1.2 Kulturarv för framtiden – backspegeln och visionen

Kulturvård och byggnadsvård förknippar många med museiverksamhet. Men dagens nybyggnation har många gånger tappat bort förankringen i beprövad byggnadsteknik utifrån den felaktiga devisen ”allt nytt är bättre än allt gammalt”. Vi skall naturligtvis fortsätta att vidareutveckla huskonstruktioner, som fordrar ännu mindre köpt energi från materialskedet till användarskedet. Samtidigt finns det i det traditionella byggandet väldigt mycket kunskap om just materialkvalité och miljöanpassat byggande att ta vara på, om vi strävar mot en långsiktigt hållbar samhällsutveckling. Vi kan lära av historien för framtiden - dvs perspektivet backspegeln och visionen kan bli nyckeln för att vidareutveckla ett miljöanpassat byggande.

1.3 Rådgivning

I de flesta samhällsbildningar kan man tydligt urskilja årsringar från olika bebyggelseepoker. Detta bebyggelsemönster är oftast en viktig del av ortens/platsens identitet och därmed viktigt att slå vakt om.

I samförstånd med fastighetsägaren skall kommunen söka konkreta lösningar/förändringar, som fortsättningsvis speglar byggnadens kulturarv och historiska karaktär. Det kan gälla val av byggnadsmaterial, färgtyper och kulörval, fönstertyper och fönsterproportioner mm. Byggnader har under historiens gång alltid byggts om och förändrats utifrån ändrade funktionskrav mm; detta bör gälla även idag men måste ske med respekt och kunskap om byggnadens kulturhistoria.

2. TIDIGARE INVENTERINGAR, PLANER

Kulturminnesvårdsprogrammet för Tanums Kommun (1984)

I Kulturminnesvårdsprogrammet från 1984 ges rekommendationer enligt följande:

Bebyggelsen i de äldre delarna av Havstenssund är mycket väl bevarad och har tillsammans med bodar, bryggor och gator ett mycket stort kulturhistoriskt värde. Bebyggelsen bör underhållas så att dess äldre karaktär bevaras. Även de små täpporna med trästaket bör underhållas för att bevara samhällets lite speciella karaktär. Utrymme för förtätning av bebyggelsen finns inte.¹

Översiktsplan Tanums Kommun -Havstenssund (ÖP) (2002)

I ÖP:ns kapitel om Kulturmiljövård läggs kommunens utgångspunkter fram såsom bl a: *Värda att bevara är bebyggelse och andra objekt som kan skänka inblick i äldre tiders levnadsvillkor, näringsliv, byggnadsstil och skönhetsuppfattning, samt: Vid utformning av ny bebyggelse skall den lokala byggnadstraditionen tjäna som utgångspunkt.* Man tar också upp de nationella miljömålen där bl a målet God bebyggd miljö ingår. Kulturvärdena skall enligt detta tas tillvara och utvecklas. Rekommendationer för samhällsområdena finns redovisade på karta S6. (se nedan)²

Riksintresse för kulturmiljö

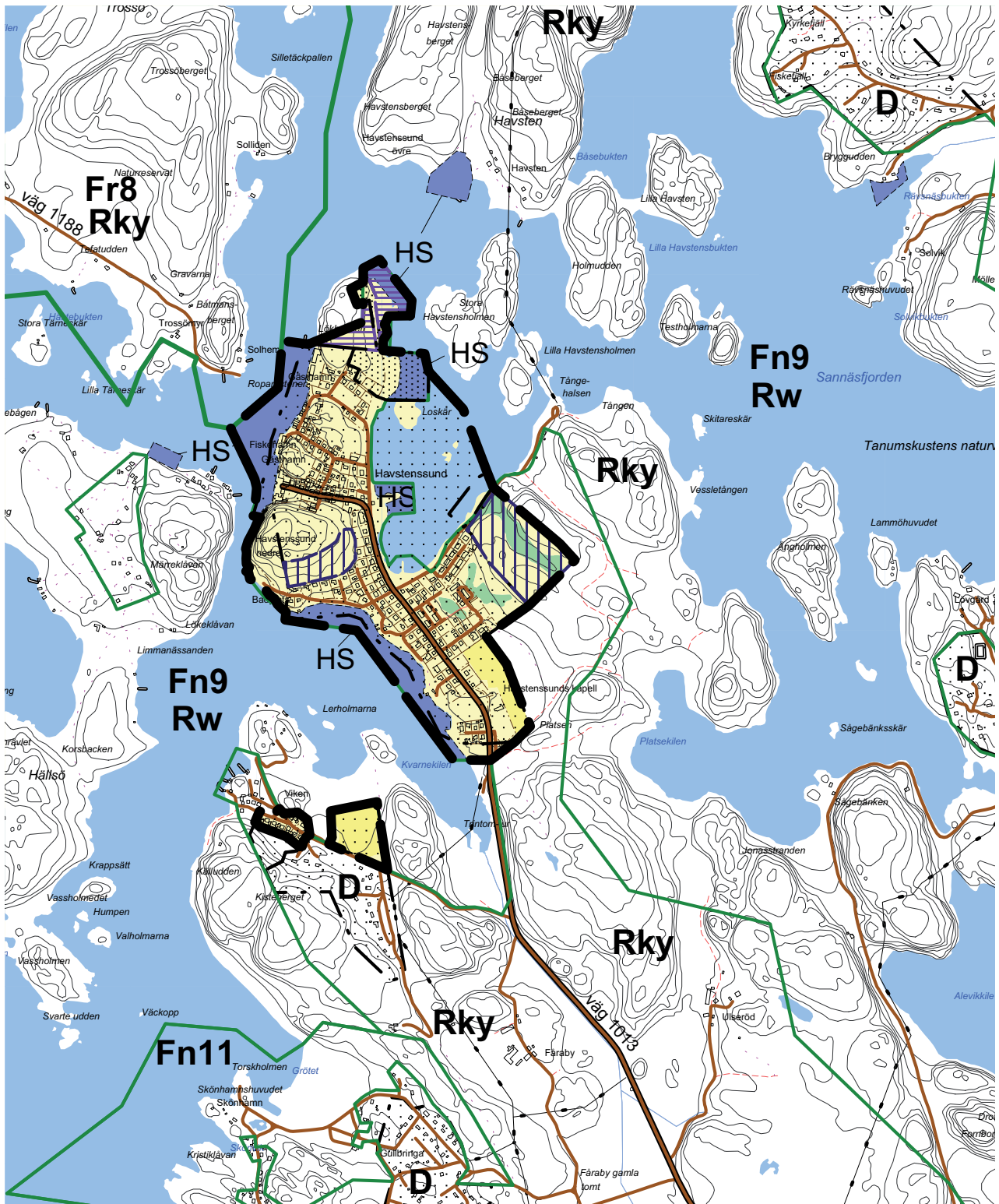
Inventeringsområdet är av riksintresse för kulturmiljövård (KO51) och motiveringen till detta är som följer:

Kustsamhälle där en enkel strandsittarbebyggelse vid 1800-talets mitt, på ett unikt sätt, utvecklas till ett planerat enhetligt/nästan uniformt samhälle med stark anknytning till en köpmansfamilj och där bebyggelsemiljön präglas av rätvinkliga tomter med dubbelhus och trädgårdar som omges av granitmurar och spjälstaket samt handelshus, magasin och sjöbodas vid kajen.³

1 Tanum, 1984, sid 224

2 ÖP, 2002, sid136ff

3 Beskrivningstexter för riksintressena i fd Göteborgs och Bohus län.

- Gräns för samhällsområde
- Planlagt område
- Planlagt område, bör ändras
- Utvecklingsområde, bostäder
- Utvecklingsområde, verksamheter
- HS Möjlighet för utbyggnad av båtpatser

Beteckningar enligt kapitel 7

- Planlagt område
- Rky Yttre kustzonen
- Rw Vattenområde
- Fn/Fr Naturreservat

Skala 1:15 000
 0 100 200 300 400 500 m
 Rådhuset Arkitekter AB

S6
 HAVSTENSSUND
 ÖP 2002
 TANUMS KOMMUN
 ÖVERSIKTSPLAN

3. 2009 ÅRS KULTURHISTORISKA BEBYGGELSEINVENTERING

3.1 Dokumentation

All bebyggelse, byggnader och miljöer har inventerats genom okulärbesiktning utifrån kulturhistoriska aspekter. Byggnaderna har fotodokumenterats och enkäter har skickats till fastighetsägarna för att få in kompletterande uppgifter om husets historia och byggnadsteknik. Kunskap har även inhämtats från intervjuer med ordsbor, litteartur, äldre kartor och äldre fotografier/vykort. Informationen om byggnaderna har samlats på fastighetsblanketter, tillsammans med ev enkäter; uppgifter som senare skall läggas in i en databas (Geosecma) för att vara lättillgängliga för byggnadsnämnd, muséer, fastighetsägare m.fl. Utöver dokumentationen har husen klassats utifrån kulturhistoriska värderingar (se nedan). Värderingen av huset har förtydligats genom en motivering och specifika värden att bevara. Husens värden kan utgöras av detaljer såsom välbevarade dekorationer, originalfönster el.dyl, såväl som mer allmänna såsom husens proportioner och utformning.

Beskrivningen av byggnaderna är upplagda efter en tänkt vandring med början på hamnplanen, vid norra magasinet. Därför kommer byggnaderna på norra sidan Sjövägen först och sedan husen på södra sidan för att sedan avslutas med södra magasinet.

3.2 Värdering

Vid klassning av byggnader och miljöer har använts tre klasser (vid miljöer redovisas endast två i rapporten). Klass I är den högsta klassen. Klassningen är en rekommendation som kan ligga till grund för q-märkning i en detaljplan, alt områdesbestämmelser.

Kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsemiljöer

En viktig skyddsmöjlighet för bebyggelseområden avser miljön som helhet och är oberoende av enskilda byggnaders värde (PBL 8kap 6§ pkt 1-3).

Helhetsmiljöer enligt PBL 8kap 6§ pkt 2, 3 hävdas inom tätort i DETALJPLAN med skyddsbestämmelser (enl PBL §3:12 och q-märkning).

Helhetsmiljöer enligt PBL 8kap 6§ pkt 1 hävdas på landsbygden i OMRÅDESBESTÄMMELSER med utökad bygglovplikt.

Kulturhistoriskt värdefulla byggnader

KLASS I - Mest bevarandevärda

Alla klass I -byggnader är kulturhistoriskt särskilt välbevarade hus, som är synnerligen goda representanter vad gäller gångna tiders byggnadskultur och som på ett bra sätt speglar sociala förutsättningar, näringsfång mm i trakten.

Byggnader som bedömts som mest bevarandevärda får inte förvanskas. Deras exteriör ska bibehållas och får därför enbart restaureras. En vårdplan bör upprättas i samråd med fastighetsägaren. Klassningen ”mest bevarandevärda” är en värdering som gjorts i denna inventering och skall ses som ett förslag. Länsstyrelsen kan besluta om byggnadsminnesförklaring av en enskild byggnad eller byggnadsmiljö enligt lagen om kulturminnen (SFS 1998:950). Ett skydd med motsvarande det som byggnadsminnesförklaring ger kan även tillskapas genom planbestämmelser i detaljplan. För båda

skyddsformerna krävs samsyn mellan fastighetsägare och berörd myndighet i frågan.

I övrigt gäller PBL §3:12:

Byggnader, som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt eller som ingår i ett bebyggelseområde av denna karaktär, får inte förvanskas.

KLASS II -Särskilt värdefulla byggnader

Alla klass II-byggnader skall vid byggnadslovsprövning anses vara sådana särskilt värdefulla byggnader, som avses i PBL §3:12 enligt ovan och får inte förvanskas

KLASS III - Övriga värdefulla byggnader

Klass III-byggnader visar goda exempel på kulturhistoriskt intressanta hus; skall vid bygglovsprövning av till- och ombyggnader mm uppfylla varsamhetskravet, som avses i PBL 3:10, så att byggnadens särdrag beaktas:

Tillbyggnader, ombyggnader och andra ändringar av en byggnad skall utföras varsamt så att byggnadens särdrag beaktas och dess byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden tas till vara. (PBL 3:10)

För alla byggnader gäller underhållskravet enligt PBL §3:13 och att bevarandet i första hand ska ske på grund av fastighetsägarens kunskap och intresse.

4. HAVSTENSSUND - BESKRIVNING OCH HISTORIK

Det stora köpmanshuset med magasinerna på var sida i en trång dalgång dominerar intrycket av Havstenssund från havet. Följer man vägen upp från hamnplanen flankeras vägen av hus på ena sidan och handelshusets stora trädgård på andra sidan.

Kommer man med bil in i samhället får man en helt annan bild. Det första som möter är kapellet från 1930-talet samt blandad bebyggelse från efterkrigstiden och framåt. Den äldre bebyggelsen ligger avgränsad från den moderna som sedan 1930-talet inte fått plats i den äldre kärnan.

Samhället Havstenssund ligger längst ut på halvön Tanumsnåset i Tanums socken. Halvön sträcker sig i nordsydlig riktning och flankeras av Sannäsfjorden i öster.

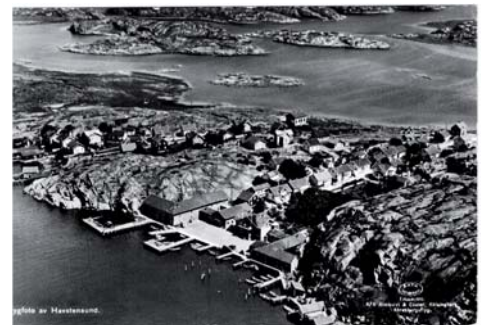
Samhällets äldsta delar ligger i två dalgångar mellan Lökholsberget längst norrut och Klaseberget samt Sunneberget längst söderut. Den norra dalgången kallas för Norrsund. Samhället har fått sitt namn av sundet som bebyggelsen växt invid. Det vill säga den trånga passagen mellan Hällsö och Trossö i väster och Havstensudden, Lökholmen och ön Havsten i öster. (Området finns omnämnt så tidigt som 1100-talet, i de norska kungasagorna.) Det kan vara svårt att passera denna trånga passage vid fel vind och ström vilket innebar att man var tvungen att ankra båten och invänta rätt vind. På karta från 1600-talet är också en ankringsplats markerad strax innan den smalaste passagen om man kommer norrifrån, dvs vid nuvarande samhället. På 1610-talet fanns en strandsittare bosatt på platsen. På 1700-talet ville man trygga och leda sjöfarten i skärgården och då stationerade man lotsar invid sundet, till att börja med på Hällsö, sedan i Havstenssund.¹ 1827 lär någon av dessa lotsar ha fått lotshemman på strandkanten i Havstenssund². Den exakta placeringen är okänd. En tullstationen förlades på Hällsö 1901 och flyttade över till Havstenssund 1918. Tull- och lotsstationerna stängde ner i mitten av 1900-talet men lotsutkiken finns kvar på Hällsö.³

1860 bodde det 24 personer i samhället. 40 år senare bodde där 127.⁴ Den ökade fram till 1950-talet då det bodde 234 personer i Havstenssund för att sedan minska något under 1960-80-talen. Idag bor det ca 200 helårsboende samt ett stort antal delårsboende i samhället.

Marken på Havstensudden tillhörde gården Fåraby. 1820 köptes gården av norrmannen Cornelius Johanssen och hans son Johannes Corneliusson samt hans efterföljande spelar sedan en viktig roll för samhället Havstenssunds utveckling.

Flygfoto över Havstenssund, Lökholmen samt öarna runtom. Foto: A/S Almqvist & Coster, Helsingborg. Källa: vykort i privat ägo.

Flygfoto över Havstenssund, Lökholmen samt ön Havsten i bakgrunden. Foto: A/S Almqvist & Coster, Helsingborg. Källa: Vykort i privat ägo.

Vy över Havstenssunds äldre bebyggelse. Foto taget från Sunneberget. Vykortet är skrivet 1948. Fotograf okänd. Källa: Vykort i privat ägo.

1 Riksintresse
2 Studiecirkelmaterial
3 www.tanum.se
4 Westerlind, 1982, sid 18

Havstensunds köpmanshus samt magasinerna i början av 1900-talet. Vykortet är skrivet 1911. Foto taget från Hällsö, fotograf okänd. Källa: Vykort i privat ägo.

Klockan 9 en julidag 1949(albumtext). Konsum skymtar i fotos vänstra kant. Källa: privat album.

Havstensund, postdags, juli 1949 (albumtext). Hamnen vid slutet av Sjövägen. Källa: privat album.

Näringar

Strömmarna igenom Havstens sund innebär ett gynnsamt läge för förvaring av hummersumpar, bl a för att isen sällan lade sig. När Cornelius Johanssen köpte Fåraby bestod gården av mark med strandrätt. 1840 började hans son Johannes Corneliusson, som den förste i länet, att köpa in hummer och ostron för att exportera dem till England och ganska snart också till Stockholm. Skaldjuren kom mestadels från norra Bohusläns till Havstensund där de lagerhölls innan de lastades på skutorna för vidare transport. Ostronfisket var mycket bra under 1800-talet och fram till omkring 1910 då en ostronpest förstörde allt fiske. I samband med sillperioden som började i slutet av 1870-talet byggdes hamn och sillmottagningsmagasin i Havstensund där de ligger kvar än idag. 1875 inregistrerades rörelsen som handelsbolag och det var då Johannes söner, Malkolm och Otto som övertog rörelsen och gården. 1959 ombildades handelsbolaget till aktiebolag M&O Corneliusson AB. Sillen saltades och lades i tunnor i magasinerna för att sen transporteras med kustfartyg. Enligt gängse sed fick de anställda bo i smårum med våningssängar som fanns i övervåningarna. Malkolm bosatte sig på gården medan Otto lät bygga sig ett ståtligt boningshus vid hamnen i Havstensund. Otto dog dock endast 36 år gammal. Malkolm utvecklade rörelsen och startade speceri- och diversehandel vid hamnen, köpte ytterliggare ett par gårdar i anslutning till Fåraby samt tidvis ett tiotal gårdar i Bullaren, främst för skogens skull. Han startade även en guanofabrik i Edsvik. Han drev även stenhuggeri och konservindustri. Corneliusson hade monopol på sill- och fiskehandeln i trakten. Fiskarna fick inte kontant betalt utan fick istället handla för en viss summa i affären. Detta gjorde att fiskaren blev beroende och handlaren fick ligga ute med långa krediter. Handelshuset blev ortens centralpunkt, posten, telefonen fanns där, veterinären och doktorn kom dit. Handelshuset skapade stundtals ett patriarkalist förhållande till de bosatta. Att likna med de brukssamhällen som var vanligt i mellansverige.⁵

Malkolm dog 1923 och hans yngste son Johan, övertog då handelsrörelsen, medan jordbruket övertogs av äldste sonen Carl. Johan ledde företaget fram till sin död 1970 då sönerna Bengt och Stig administrerade företaget på distans fram till 1974 då rörelsen lades ner.⁶

1914 startades en kooperativ affär i Havstensund för att konkurrera med Corneliusson, Konsum. Den lades ner 1974. Detaljhandeln som drevs av M&O Corneliusson såldes redan 1963 till köpman Olof Hedemyr och sköttes senare av Yngve Jonvik⁷. Åretruntverksamheten lades ner nån gång under 1980-talet och sedan var det sommarbutik några år

5 Riksintresse

6 Corneliusson, 1979 sid 10

7 Corneliusson, 1979, sid 10f

innan verksamheten lades ner helt.

Under första hälften av 1900-talet blomstrade samhället, där fanns två fiskgrossister, två livsmedelsaffärer, fiskkonservindustri, båtbyggeri, segelmakeri, radioaffär, café och post.⁸ Järnvägens tillkomst ökade snabbt möjligheterna för fiskets avsättning samt för tillgång till diverse produkter. Från 1930-talet bedrevs räkfiske. Det fanns en yrkesfiskarkår och fram till 1955 fanns det ca 60-70 fiskare i samhället.⁹ 1930 startades Havstenssunds Fiskareföreningen u.p.a. Den gick i konkurs 1965 men en liknande förening, Grebbestadssfiskförening u.p.a. hyrde lokaler och anläggning av M&O Corneliusson AB vid avvecklingen 1974.¹⁰ Efter år 1976 fanns 4 tråktrålare och 2 andra fiskebåtar. På 1970-talet fanns det i Havstenssund företag som sålde båtar och båtmotorer, segelmakeri och en livsmedelsaffär. 2009 består näringslivet av fiske, båtförsäljaren GBM och två sommaröppna restauranger¹¹, samt sommaröppna gallerier. Andelen sommarboende i samhället ökar ständigt och båttrafiken är sommartid livlig.

Hamnen

Hamnen har inte förändrats mycket under 1900-talet. Som man kan se på äldre foto från första halvan av 1900-talet så fanns det ett flertal träbryggor. Enligt en muntlig källa så låg det 2-3 sjöbodar framför Corneliussons under de första åren på 1900-talet men dessa flyttades för att ge plats åt kajen. De flyttades lite längre söderut och hamnade under Sunneberget. Idag ligger det fyra stycken små sjöbodar i bergets skugga och en av dessa ska vara byggd 1900. Den tillhör Fåraby 1:41 (se bilden längst ner t.v).

Idag, 2009 finns det bara ett par träbryggor utifrån kajen men istället en lång flytbrygga på tvärs och bildar så en liten småbåtshamn. Det finns inte några sjöbodar annat än de små under berget. Privata bryggor och en lång rad med sjöbodar ligger istället i Norrsund, viken strax norrut.

Bryggor och sjöbodar vid Havstens sund. Vykort skrivet 1939. Foto: Henry Berg, Grebbestad. Källa: vykort i privat ägo.

Hamnen vid magasinen, Havstenssund. Foto: HL. Källa: privat ägo.

Bryggor och sjöbodar vid Havstens sund, våren 2009. Liknande fotopunkt som ovan.

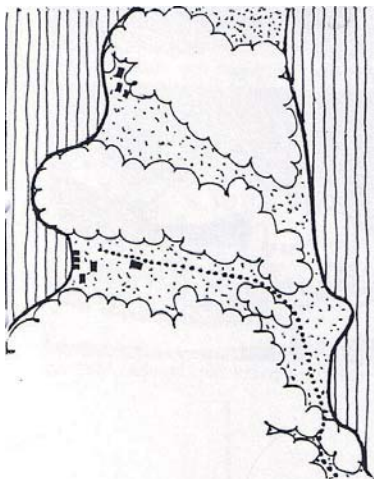
Hamnen vid magasinen, Havstenssund, våren 2009. Liknande fotopunkt från Sunneberget som ovan.

8 www.tanum.se

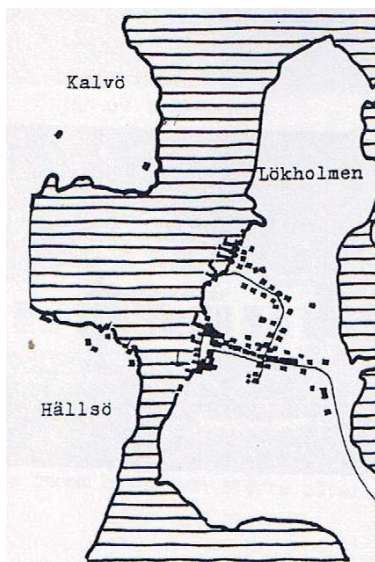
9 Westerlind, 1982, sid 18ff

10 Corneliusson, 1979, sid 10f

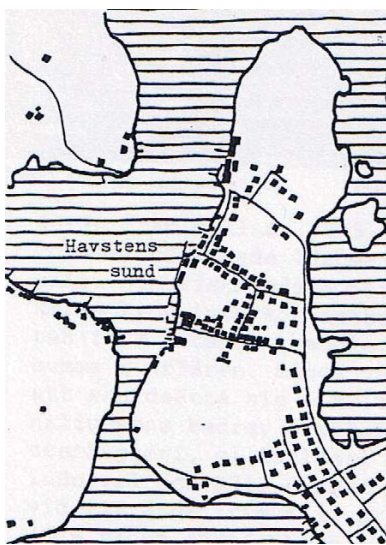
11 www.tanum.se

Bebyggelsen vid Havstens sund 1858.
Källa: Westerlind 1982

Bebyggelsen hade enligt den ekonomiska kartan från 1930-talet vuxit i båda dalgångarna. Källa: Westerlind, 1982

Bebyggelsen enligt den ekonomiska kartan från 1970-talet. Ett nytt bostadsområde har tillkommit söder om udden. Källa: Westerlind, 1982

Byggnationens utveckling

Vid Östersjön var rätten att fiska knuten till jordinnehav, medan vem som helst fick idka fiske i Kattegatt, Skagerrak och Nordsjön samt nära kusterna. Detta har på bohuskusten bidragit till bebyggelsens utseende. Sillperioderna drog många människor till kusten och då dessa människor i regel saknade egen mark var de därför hänvisade till att bosätta sig på de strandplatser eller öar som för jordbrukarna hade inget eller lite värde. Detta innebar att man ofta hade mycket lite utrymme till sitt förfogande vilket resulterade i de på kusten så vanliga täta kustsamhällena.¹ I Havstensund var det så till att börja med men eftersom den största tillväxten skedde sedan Johannes Corneliussons företag blev styrande och hans söner höll hårt i både byggnation och handel så har bebyggelsen ett annat utseende, mer stadsplanlikt med utstakade tomter. En regelrätt stadsplan fick inte samhället förrän 1928 då Havstensund hade blivit municipalsamhälle.²

Man kan inte se att de tidiga sillperioderna givit utslag i befolkningsstatistiken i Havstensund såsom man kan se till exempel i Grebbestad. Det är först under sillperioden mellan 1870 och 1910 som samhället blomstrar och tillväxten beror mer på Corneliussons handel med hummer och ostron och senare sill. I samband med den ensidiga inriktningen på fiske och fraktfart minskade de brukningsbara jordarna i betydelse vilket resulterade i att lokaliseringen av bebyggelsen förändrades. Allteftersom folkmängden ökade togs mer och mer av åkermarken i anspråk, vilket i Havstensund skedde mestadels under 1930-talet. Merparten av bebyggelsen i samhällets äldre delar kom dock till under senare delen av 1800-talet och början av 1900-talet vilket man tydligt kan se genom husens karaktär, bl a lövsågerier och förstukvistar som tillhörde den tidens ideal.

1 Fjällbacka Bebyggelseinventering 1990
2 Westerlind, 1982, sid 18

5. BEBYGGELSEINVENTERING

5.1 Inventerade byggnader Sjövägen (Nordvästra)

Fåraby 1:13, 1:208

Norra Magasinet, Sjövägen 45, 43

Byggår: 1870-tal, affären 1875 (Lagfart från 1929)

Historia: Lät byggas av Johannes Corneliusson till handeln med ostron och hummer (se historik över Havstenssund). Enligt utsago har det flyttats till platsen från Norge. Det sägs att "Västlänningarna satte upp det" (dvs norrmän). Det användes som sillmottagningsmagasin där sillen saltades i tunnor som sedan transporterades med kustfartyg. I magasinets bakre (östra) delar fanns det, på andra våningen, smårum med våningssängar till handelsrörelsens anställda. Johan Corneliusson, sonson till Johannes Corneliusson, som tog över rörelsen efter sin far, Malkolms död 1923, ska ha varit mycket noga med magasinens underhåll och han var också noga med att behålla byggnadernas karaktär genom att t. ex. behålla originalfönstren. Enligt en källa ska magasinerna i mitten av 1930-talet varit ockragula.¹ Hur länge de varit det och när de blev ommålade finns ingen information om.

Lägenheten och butiken/verkstaden i magasinets norra del byggdes omkring 2000.

Magasinet är sammanbyggt med fd affären som Malkolm Corneliusson startade i slutet av 1800-talet. Lanthandeln utvecklades snabbt när järnvägen i början av 1900-talet, möjliggjorde enklare transporter av varor. Den innehöll även posten och den första telefonen i Havstenssund. 1963 såldes detaljhandelsrörelsen till köpman Olof Hedemyr och sedan till köpman Yngve Jonvik. Affären lade ner åretruntverksamheten någon gång på 1980-talet och den hade öppet sommartid under en period innan den lades ner helt. Idag bedrivs ett skaldjurscafé i byggnaden. Fasaden åt väster, mot havet, är mycket förändrad sedan tidigare under 1900-talet, med tillägg av balkong och fler fönster på andra plan, medan övriga fasader har förändrats mindre. Tidigare (den finns på foto från 1950-talet) var det en innergård mellan magasinet, mellanbyggnaden och affären. Den är numera inbyggd och inrymmer bl. a. en vävstuga.

Beskrivning: Magasinsbyggnaden är byggd i vinkel strax under Klaseberget. Den har två hela plan och en vindsplan och är byggd med stolpverkskonstruktion. Byggnaden står på stenplintar. På taket ligger röd korrugerad plåt. Fasaden är klädd med ljusgråbeige locklistpanel. Fönstren är äldre tvåluftsfönster med spröjs. I magasinets norra del är en butik/verkstad samt lägenhet inbyggd i tre våningar. Tredje plan har ett taklyft. Moderna, stora fönster, utan spröjs har fällts in i fasaden med balkongräcke framför. Utanför dessa finns portar som man kan dölja fönstren och balkongerna med. Två skjutportar finns på magasinets västra fasad samt en skjutport på södra fasaden mot parkeringen. Förutom butik/verkstad så används magasinet på första

¹ Westerlind, 1982, sid 18.

våningen, mestadels som förråd, det finns även kylutrymmen. Andra våningen är inte i bruk med undantag av lägenheten. Mellanbyggnaden har pulpettak och binder samman magasinet och skaldjurscaféet. På taket ligger svart papp. Fasaden är klädd med vit locklistpanel med enkel locklist.

Byggnaden som inrymmer skaldjurscaféet är byggd i 1½plan. Grunden består av fältsten och på taket ligger röd korrugerad plåt. Fasaden är klädd med locklispanel, åt väster, mot havet är den vit, åt söder, mot Sjövägen är den gråbeige. Fönstren är ospröjsade enlufts-fönster på första plan, spröjsade på andra plan.

Värde att bevara: Den exteriöra magasinskaraktären, bl.a den råa, enkla utformningen. Magasinet portar, dess fönsterutformning, gärna de originalfönster som finns kvar, samt de rena takfallen. Alla byggnadernas karaktär av näringsverksamhet.

Motivering: Magasinsbyggnaden är mycket välbevarad till karaktär och utformning och har spelat en mycket viktig roll i samhällets historia. Magasinet är ett av flera äldre karaktärs-skapande byggnader i Havstenssund och har ett mycket stort miljömässigt värde för gatubilden i Havstenssund, samt för första intrycket från havet. De övriga byggnaderna har förändrats mycket under 1900-talet men har pga verksamheterna ett visst samhällshistoriskt värde.

Kulturhistorisk bedömning: Klass I (magasinet) Klass III (mellanbyggnaden och fd affären)

Fåraby 1:204

Sjövägen 41

Byggår: Byggdes upp på platsen på 1930-talet.

Historia: På platsen låg tidigare ett mindre dubbelhus med sadeltak som kallades "Gröne Jägar'n". Detta hus hade flyttats, omkring 1840 från Fåraby. Det sägs ha haft stampat jordgolv och en stor sten i köket som inte hade gått att avlägsna när huset byggdes. Huset fungerade som arbetarbostad åt Corneliussons arbetare. Det revs omkring 1932-33. Nuvarande hus har också flyttats till platsen. Det stod innan flytten på ön Havsten, norr om samhället där byggnaden var en sk stenhuggarbarack, "Bracka", som inrymde lägenheter för stenarbetare. Det byggdes på Havsten 1905, då Kullgrens Enka startade sin verksamhet där. När stenindustrin lades ner köptes huset av Corneliusson och flyttades. Utseendemässigt förändrades byggnaden en hel del vid flytten.

Beskrivning: Byggnad i 1½plan på dubbel bredd. På taket ligger tvåkupigt tegel. Fasaden är klädd med vit plåt. Fönstren är kopplade, sidohängda, två- och trelufts-fönster utan spröjsar. Fönstren är blåmålade. På takfallet åt norr, mot berget finns ett

litet taklyft med valmat tak och mot söder, åt Sjövägen finns ett litet taklyft. Entrén ligger på husets östra sidan och har en liten förstukvist.

Värde att bevara: Den rena 1930-40talsstilen.

Motivering: Ett relativt välbevarat 1930-talshus.

Kulturhistorisk bedömning: Klass III

Fåraby 1:78

Sjövägen 39

Byggår: Flyttat till nuv plats 1889. Årtalet 1761 (alt 1767) har hittats i en inristning på vinden. Kan vara husets byggnadsår, men då på husets tidigare plats. Sommarhuset/gäststugan är byggd 1889.

Historia: Huset låg tidigare på andra sidan Sjövägen, numera trädgården till Fåraby 1:203, Sjövägen 62. Huset var ursprungligen ett sk kronolotshus. Finrummet åt gatan inrymde t om 1975 posten som drevs av nuvarande ägarens moster. Andra våningen hyrdes under en period ut till sommargäster. Huset renoverades 1999. Tidigare hade huset två entréer på baksidan, åt norr. Dels via en tillbyggd förstu in i köket, dels via en entré i husets nordöstra hörn (den entrén finns kvar idag). Sommarhuset innehöll tidigare vedbod, tvättstuga och redskapsbod. Det renoverades och byggdes om ca 1960.

Beskrivning: Tvåkammarstuga i 1½ plan med timmerstomme. Grunden består av kvaderhuggen granit. Fasaden är klädd med vit locklistpanel. På taket ligger tvåkupigt tegel. Vindskivorna är vita och figursågade. Fönstren är sidohängda tvåluftsfönster med spröjs och de är parställda åt Sjövägen. Byggnaden har även triangulära vindsvalefönster ochnockfönster och dessa är grönmålade, övriga fönster är vita. Fönsteromfattningarna är rikt dekorerade med grönmålad rundbågefris under nederskycket och en applikation med korsande bågar i överstycket. Förstukvisten åt söder, mot Sjövägen är även den rikt dekorerad med lövsågerier. Entrén mot Sjövägen består av en grönmålad pardörr. Huset har frontespiser både åt Sjövägen och åt trädgården. På baksidan, åt norr, finns en tillbyggd förstu som numera används som förråd. Entrén som används dagligen ligger i nordöstra hörnet på huset. På baksidan har fastigheten en innergård som inramas av ett sommarhus/gäststuga som ligger invid berget. Den har timmerstomme och granitgrund. Dess fasad är klädd med vit locklistpanel och på taket ligger tvåkupigt tegel. Fastigheten avgränsas mot gatan med ett vitmålat spjälstaket.

Värde att bevara: Husets volym och proportioner, gäststugan/sommarhuset, granitgrunden, fönsterutformningen, fönstrens parställda placering åt Sjövägen, förstukvisten, snickerier.

Motivering: Husets detaljer såväl som karaktär är välbevarad

och är ett av flera äldre karaktärsskapande byggnader i Havstensund samt har ett stort miljömässigt värde för gatubilden utmed Sjövägen.

Kulturhistorisk bedömning: Klass II

Fåraby 1:82

Sjövägen 37

Byggår: Huset ska vara flyttat till nuvarande plats 1885 (alt.1889).

Historia: Huset låg tidigare på andra sidan Sjövägen, numera trädgården till Fåraby 1:203, Sjövägen 62. Huset var ursprungligen ett sk kronolotshus. Huset har under en period inrymt pensionat. Det sägs att en del kända musiker har vistats i huset (Margareta Rosengren, operasångerska och gift med Karde-Mumma samt kompositören de Frumerie) På foto från tidigt 1900-tal kan man se att huset hade en liten tillbyggd förstu på baksidan, åt norr¹. Balkongen och taklyftet på framsidan, mot Sjövägen har tillkommit efter 1930-talet. Innan dess hade glasverandan/förstukvisten ett valmat tak som sträckte sig utöver entrén precis som det gör idag.

Beskrivning: Dubbelhus i 1½ plan med timmerstomme och liknande utformning som Fåraby 1:78, Sjövägen 39. Grunden består av huggen granit. Fasaden är klädd med vit locklistpanel. På taket ligger tvåkupigt tegel. Vindskivorna är figursågade. Fönstren är sidohängda tvåluftsfönster med spröjs och de är parställda åt Sjövägen. Byggnaden har även triangulära vindsvalefönster och nockfönster. Alla fönster är vita. De vita fönsteromfattningarna är dekorerade med rundbågefris både över och under fönstren. Åt Sjövägen har huset en glasveranda med tunna spröjs i över- och underkant av varje fönsterbåge. Ovanpå glasverandan finns en balkong som sträcker sig ut över entrén. Åt trädgården finns ett taklyft. Åt trädgården till har huset även en köksingång med ett enkelt skärmtak över. Fastigheten avgränsas mot gatan med ett vitmålat spjälstaket. Till skillnad mot de flesta andra hus utmed Sjövägen hör det inget uthussommarhus till denna fastighet. Däremot finns det en sjöbod som hör till fastigheten.

Värde att bevara: Husets volym och proportioner, fönsterutformningen samt fönstrens parställda placering åt Sjövägen, granitgrunden, snickerier, glasverandan samt dess fönster.

Motivering: Huset har fått några nya inslag under 1900-talet men är ändå relativt välbevarat vad gäller detaljer och karaktär. Det är ett av flera äldre karaktärsskapande byggnader i Havstensund och har ett stort miljömässigt värde för gatubilden

utmed Sjövägen.

Kulturhistorisk bedömning: Klass II-III

Fåraby 1:234

Clasegränd 2, "Banken"

Byggår: Okänt

Historia: Troligtvis det äldsta huset som finns kvar i Havstensund. Snedtäckan på husets baksida, är en vanlig äldre tillbyggnad och den finns med på de äldre foto som finns från början av 1900-talet. Taklyftet samt en liten tillbyggnad vid entrén, samt ett uthus har tillkommit i senare tid.

Beskrivning: Låg byggnad i 1 plan. Huset ligger utmed bergsslutningen strax bakom de större husen utmed Sjövägen. Fasaden är klädd med vit locklistpanel med enkel locklist. På taket ligger enkupigt tegel. Fönstren är sidohängda, både tvåluft och enluft med spröjs. Fönstren är vita och fodren är ljusblå. På baksidan, åt berget finns dels en tillbyggnad i form av en snedtäcka samt ett taklyft. På taklyftet ligger pannliknande plåt. Fastigheten avgränsas mot gränden med ett omålat spjälstaket.

Värde att bevara: Husets volym, proportioner och småskalighet, snedtäckan, fönsterutformningen.

Motivering: Huset sägs vara ett av de äldsta i Havstensund och är relativt välbevarat till karaktären. Huset är ett av flera äldre karaktärsskapande byggnader i samhället och har ett stort miljömässigt värde.

Kulturhistorisk bedömning: Klass I-II

Fåraby 1:12

Clasegränd 3

Byggår: 1905

Historia: I detta hus fanns samhällets första telegraf.

Beskrivning: Dubbelhus i 1½plan med regelstomme. Grunden består av huggen granit. På taket ligger tvåkupiga betongpannor. Fasaden är klädd med vit plåt. Fönstren är kopplade, två- och treluftsfönster utan spröjs. Huset har små rektangulära vindsvalefönster. Entrén ligger åt norr och har en liten förstuvist med sadeltak.

Värde att bevara: Husets volym och proportioner.

Motivering: Huset har förändrats en del under 1900-talet, men har ändå till viss del bibehållit sin ursprungskaraktär.

Kulturhistorisk bedömning: Klass III

Fåraby 1:118

Clasegränd 1

Byggår: Före 1911, (uthus/sommarhus troligtvis byggt på 1930-talet)

Historia: Har under en period inrymt pensionat. Före 1963 bodde det en sjökaptän i huset och dessförinnan hans föräldrar (Isaksson) där fadern var tullare och hans hustru Jenny kom från Hällsö. Huset renoverades, byggdes om 1961. Innan dess hade huset locklistpanel och sidohängda spröjsade tvåluftsfönster, samt triangulära vindsvalefönster ochnockfönster. Det hade heller inga taklyft eller balkong.

Beskrivning: Dubbelhus i 1½plan med timmerstomme. Grunden är spritputsad och målad grå. På taket ligger tvåkupigt tegel. Fasaden är klädd med vit eternit med undantag av den tillbyggda förstun som har vit panel. Fönstren är kopplade två- och treluftsfönster utan spröjs. På förstun sitter pivothängda två- och tredelade aluminiumklädda fönster. Fönstren är vita och fodren är blå. Ovanpå förstun finns en balkong med vitt räcke. På takfallet åt öster finns ett taklyft samt en liten tillbyggnad/köksingång. Fastigheten avgränsas mot gränden med ett vitmålat spjälstaket.

På fastigheten finns också ett uthus/sommarhus som har regelsomme och en grund av betongblock.

Värde att bevara: Husets volym och proportioner.

Motivering: Huset har förändrats en hel del under 1900-talet och har inte mycket kvar av sin ursprungliga 1800-talskaraktär kvar. Byggnaden präglas till stor del av den ombyggnad som gjordes under 1900-talets mitt då det var vanligt att man helrenoverade de äldre 1800-talshusen på motsvarande sätt.

Kulturhistorisk bedömning: -

Fåraby 1:116

Sjövägen 33

Byggår: Före 1911.

Historia: På flygfoto från 1930-talet kan man se att huset då hade en förstukvist med sadeltak, parställda spröjsade tvåluftsfönster samt locklistpanel. Balkongen och frontespisen har tillkommit efter 1957, enligt flygfoto från nämnda år.

Beskrivning: Dubbelhus i 1½plan. Grunden är spritputsad. På taket ligger tvåkupigt tegel. Fasaden är klädd med eternit. Fönstren är vita, kopplade, två- och treluftsfönster. På baksidan, åt norr är en liten förstu tillbyggd, med betongpannor på sadeltaket och vit locklistpanel. Dörren och det ospröjsade fönstret är grönmålade. Åt Sjövägen, mot söder finns en förstukvist med

balkong ovanpå, samt en frontespis. Balkongen har vitt korrugerat plåträcke. Det finns även ett uthus på fastigheten. Fastigheten avgränsas mot gatan med ett vitmålat spjälstaket.

Värde att bevara: Husets volym och proportioner, den enkla förstun med köksingång på baksidan.

Motivering: Byggnaden präglas till stor del av den ombyggnad som gjordes under 1900-talets mitt då det var vanligt att man helrenoverade de äldre 1800-talshusen på motsvarande sätt. Huset är ett av flera äldre karaktärsskapande byggnader i Havstensund och har ett miljömässigt värde för gatubilden utmed Sjövägen.

Kulturhistorisk bedömning: Klass III

Fåraby 1:117

Sjövägen 31

Byggår: Före 1911.

Historia: På flygfoto från 1930-talet kan man se att huset hade en glasveranda med valmat tak. Glasverandan har blivit försedd med balkong, någon gång mellan 1930-talet och 1957 (enligt flygfoto från nämnda år) Glasverandan hade på 1930-talet en annan typ av pardörr och fönstren hade en annan typ av spröjsning.

Beskrivning: Dubbelshus i 1½plan. Grunden är spritputsad. På taket ligger tvåkupigt tegel. Fasaden är klädd med vit locklistpanel. Fönstren är sidohängda, kopplade tvålufts-fönster med spröjsar. Fönstren är grönmålade medan fodren är vita. Åt väster finns två triangulära gavelsidofönster. Åt Sjövägen, mot söder finns en tillbyggd förstu/glasveranda med en grönmålad pardörr och vars fönster har korsformade spröjsar nedtill i bågen. Ovanpå förstun finns en balkong med grönt, korrugerat plåträcke samt en frontespis. På baksidan, åt norr finns en köksentré med ett enkelt pulpettak över. På fastigheten finns också ett uthus/sommarhus vilket består av två huskroppar, ett med sadeltak, det andra med pulpettak. På taket ligger enkupigt tegel och fasaden är klädd med vit locklistpanel. Uthusen är i sin tur sammanbyggda med grannfastighetens uthus (Fåraby 1:116). Mellan uthusen och bostadshuset finns fastighetens trädgård. Fastigheten avgränsas mot gatan med ett vitmålat spjälstaket.

Värde att bevara: Husets volym och proportioner, fönsterutformning och fönstrens parställda placering mot gatan, uthuset/sommarhuset.

Motivering: Huset har förändrats något under 1900-talet, men har ändå till viss del bibehållit sin ursprungskaraktär. Huset är ett av flera äldre karaktärsskapande byggnader i Havstensund och har ett visst miljömässigt värde för gatubilden utmed Sjövägen.

Kulturhistorisk bedömning: Klass III

Fåraby 1:19

Sjövägen 29

Byggår: Före 1911.

Historia: På flygfoto från 1930-talet kan man se att huset har en förstukvist med sadeltak istället för glasverandan som finns idag. Det framskjutna mittpartiet på baksidan fanns på 1930-talet. På 1930-talet hade fastigheten en uthusformation liknande grannfastigheten Fåraby 1:117, dvs två huskroppar som har pulpettak respektive sadeltak. Nuvarande uthus är troligtvis byggt någon gång under 1940-50-talen. Balkongen och taklyftet har tillkommit någon gång mellan 1930 och 1957 (enligt flygfoto från nämnda år).

Beskrivning: Dubbelhus i 1½-plan. Grunden är spritputsad. På taket ligger tvåkupigt tegel. Fönstren är sidohängda, kopplade två- och trelufts-fönster utan spröjsar. Båda gavlarna har triangulära gavelsidofönster. Både fönster och foder är vita. Åt Sjövägen, mot söder finns en tillbyggd förstu/glasveranda med balkong ovanpå, samt taklyft. Åt baksidan, mot norr finns ett framskjutet mittparti i två våningar. På fastigheten finns också ett uthus/gäststuga som ligger på tomtens norra sida och ramar in trädgården som finns däremellan. Uthuset har spritputsad grund, stående vit locklistpanel med enkel locklist och på taket ligger enkupigt tegel. Fönstren är enlufts-fönster utan spröjsar. Det finns en murstock i huset. Fastigheten är avgränsad mot Sjövägen och Tvärgatan med ett vitmålat spjälstaket.

Värde att bevara: Husets volym och proportioner, uthuset/sommarhuset (även om det inte är ursprungligt har det en viktig roll för fastighetens utformning), vindssvalefönstren.

Motivering: Huset har förändrats en del under 1900-talet, men har ändå till viss del bibehållit sin ursprungskaraktär. Huset är ett av flera äldre karaktärsskapande byggnader i Havstensund och har ett visst miljömässigt värde för gatubilden utmed Sjövägen.

Kulturhistorisk bedömning: Klass III

Fåraby 1:20

Tvärgatan 1

Byggår: 1890 (1909)

Historia: Huset byggdes av fiskaren "Petter" Johansson och hans hustru. Uppgiften om byggåret 1890 kommer från en märkning på vinden. Uthuset var tidigare ett brygghus. Nuvarande fastighetsägare är barnbarnsbarn till "Petter".

Beskrivning: Byggnad i 1½plan med timmerstomme. Grunden är spritputsad. På taket ligger tvåkupigt tegel. Fasaden är klädd med ljusgul locklistpanel med åslist. Fönstren är sidohängda, kopplade tvålufts-fönster utan spröjsar på bottenplan. På vindsvåningen sitter ett pivothängt fönster. Både fönster och foder är vita. På baksidan, mot norr har huset sin entré via en liten tillbyggd förstu med en pardörr. Fönstren på förstun är enkla bågar som är välvda upptill. På fastigheten finns också ett uthus/förråd/vedbod med låg stengrund, vit stående lockpanel och enkupigt tegel på taket. Fönstren är spröjsade. Huset har en murstock. Fastigheten är avgränsad mot Sjövägen och Tvärgatan med ett vitmålat spjälstaket.

Värde att bevara: Husets volym och proportioner, förstun med pardörr på baksidan, uthuset/sommarhuset.

Motivering: Huset har förändrats en del under 1900-talet, men har ändå till viss del bibehållit sin ursprungskaraktär. Huset är ett av flera äldre karaktärsskapande byggnader i Havstensund och har ett stort miljömässigt värde för gatubilden utmed Sjövägen.

Kulturhistorisk bedömning: Klass II-III

Fåraby 1:21

Sjövägen 27

Byggår: Bostadshuset 1892, brygghuset 1904.

Historia: Huset är byggt av fiskaren Albin Benjaminsson.

Beskrivning: Dubbelhus i 1½plan med stående plankstomme. Grunden består av kvaderhuggen granit. På taket ligger tvåkupigt tegel. Takfoten är figursågad. Fasaden är klädd med vit stående spontad panel. Fönstren är sidohängda, kopplade tvålufts-fönster med spröjsar. Åt Sjövägen är de parställda på var sida om förstukvisten som har figursågade vindskivor och enkelt figursågat räcke. Fönster, liksom foder är brunmålade. Västra gaveln har kvadratiska rombställda gavelnsidofönster. På fastigheten finns också ett brygghus med stående plankstomme och granitgrund. Fastigheten är avgränsad mot Sjövägen med ett vitmålat spjälstaket.

Värde att bevara: Förstukvisten, figursågade snickerier, husets volym och proportioner, fönsterutformningen samt fönstrens parställda placering mot Sjövägen.

Motivering: Huset är välbevarat och ett av flera äldre karaktärs-
skapande byggnader i Havstensund och har ett stort miljömäs-
sigt värde för gatubilden utmed Sjövägen.

Kulturhistorisk bedömning: Klass II

Fåraby 1:127

Sjövägen 25

Byggår: Före 1911.

Historia:

Beskrivning: Dubbelhus i 1½plan. Grunden består av kvader-
huggen granit. På taket ligger enkupigt tegel. Vindskivorna är
profilerade. Fasaden är klädd med grön stående spontad panel.
Fönstren är sidohängda, kopplade tvåluftsfönster med spröjsar.
Fönster liksom foder är vita och enkla. Åt Sjövägen, mot sö-
der är fönstren parställda. Entrén finns på baksidan, åt norr. På
fastigheten finns också ett uthus. Fastigheten är avgränsad mot
Sjövägen med ett vitmålat spjälstaket.

Värde att bevara: Husets volym och proportioner, fönster-
utformningen och deras parställda placering mot Sjövägen,
granitgrunden, fasadens spontade panel.

Motivering: Huset är välbevarat och är ett av flera äldre karak-
tärsskapande byggnader i Havstensund och har ett stort miljö-
mässigt värde för gatubilden utmed Sjövägen.

Kulturhistorisk bedömning: Klass II

Fåraby 1:83

Sjövägen 23

Byggår: Före 1911.

Historia:

Beskrivning: Dubbelhus i 1½plan. Grunden består av tuktad
granit. På taket ligger enkupigt tegel. Vindskivorna är profile-
rade. Fasaden är klädd med vit locklistpanel med enkel locklist.
Fönstren är sidohängda, kopplade tvåluftsfönster med spröjsar.
Fönstren är vita och fodren är blå. Fodren har en enkel profil.
Åt Sjövägen, mot söder är fönstren parställda. Entrén finns
på baksidan, åt norr.

Värde att bevara: Husets volym och proportioner, fönster-
utformningen och deras parställda placering mot Sjövägen,

granitgrunden.

Motivering: Huset är ett av flera äldre karaktärsskapande byggnader i Havstenssund och har ett stort miljömässigt värde för gatubilden utmed Sjövägen.

Kulturhistorisk bedömning: Klass II

Fåraby 1:71

Sjövägen 21

Byggår: Före 1911.

Historia:

Beskrivning: Dubbelhus i 1½plan. Grunden är spritputsad. På taket ligger tvåkupigt tegel. Vindskivorna är profilerade. Fasaden är klädd med grön locklistpanel med åslist. Fönstren är sidohängda, kopplade tvåluftsfnster med spröjsar. Foderöverstycket har tandsnittsfris. Fönster, liksom foder är vita. Åt Sjövägen, mot söder är fönstren parställda. Entrén finns på baksidan, åt norr. På fastigheten finns också ett uthus/gäststuga med låg grund och fasad klädd med grön locklistpanel med enkel locklist. På taket ligger tvåkupigt tegel. Fönstren är sidohängda, tvåluftsfnster med spröjs och såväl fönstren och dörren har foderöverstycken med tandsnittsfris. Fastigheten är avgränsad mot Sjövägen med ett vitmålat spjälstaket.

Värde att bevara: Husets volym och proportioner, fönsterutformningen och deras parställda placering mot Sjövägen, foderöverstyckenas tandsnittsfris, de profilerade vindskivorna.

Motivering: Huset är ett av flera äldre karaktärsskapande byggnader i Havstenssund och har ett stort miljömässigt värde för gatubilden utmed Sjövägen.

Kulturhistorisk bedömning: Klass II

Fåraby 1:72

Sjövägen 19

Byggår: Troligtvis början av 1900-talet.

Historia: På flygfoto från 1930-talet kan man se att tillbyggnaden fanns redan då.

Beskrivning: Byggnad på dubbel bredd i 1½plan. Grunden består av kvaderhuggen granit. På taket ligger enkupigt tegel. Fasaden är klädd med vit stående spontad panel. Fönstren är pivothängda med ”mittpost”. På baksidan, åt norr är huset tillbyggt med ett framskjutet mittparti och i hörnet mellan tillbyggnaden och huset är en entré/förstu byggd. Fastigheten är avgränsad mot Sjövägen med ett vitmålat spjälstaket. Fastighetens

ägare är åretruntboende.

Värde att bevara: Husets volym och proportioner.

Motivering: Huset har förändrats en hel del under 1900-talet och har inte mycket kvar av sin ursprungliga 1800-talskaraktär kvar.

Kulturhistorisk bedömning: -

Fåraby 1:50

Sjövägen 17

Byggår: 1932

Historia: Huset har inte genomgått några om- och tillbyggnader.

Beskrivning: Byggnad på dubbel bredd i 1½plan. Grunden består av kvaderhuggen granit. På taket ligger tvåkupigt tegel. Fasaden är klädd med stående spontad panel. Fönstren är sidohängda, kopplade tvåluftsfönster. Såväl fönster som foder är vita. Husets entré ligger åt Sjövägen, mot söder och har ett valmat plåtbeklätt tak. Huset har rektangulära gavelsidofönster. På takfallet åt söder finns en takkupa med valmat tak. Fastigheten avgränsas mot Sjövägen med ett vitmålat spjälstaket.

Värde att bevara: Bostadshusets rena 1930-talsstil med bl a ospröjsade tvåluftsfönster.

Motivering: Ett välbevarat 1930-talshus.

Kulturhistorisk bedömning: Klass III

Fåraby 1:41

Sjövägen 52

Byggår: 1932-33, garage/sommarlägenhet 1982, sjöboden 1900.

Historia: Bostadshuset byggdes till 1963. Garaget/sommarlägenheten är byggdes om 1992 och sjöboden byggdes om 1976.

Beskrivning: Bostadshus på dubbel bredd i 1½plan med lig-gande spontad 3” plank i stommen. Grunden består av kvaderhuggen granit. På taket ligger tvåkupigt tegel. Fasaden är klädd med vit stående spontad panel. Fönstren är kopplade, sidohängda tvåluftsfönster utan spröjsar. Såväl fönster som foder är vita. I källarplan sitter kvadratiska tvåluftsfönster med spröjsar. På takfallet åt Sjövägen, mot norr finns en takkupa med välvt plåtklätt tak. På baksidan, mot söder finns ett taklyft och där är huset tillbyggt med en förstu med en balkong ovanpå. På fastig-

heten finns också en byggnad i 1½plan med garage i nedre plan och sommarlägenhet i vindsplan. Byggnaden har regelstomme, grund av betongblock och vit locklistpanel. Mot öster finns en större frontespis. En sjöbod ägs också av fastighetsägaren. Den ligger söder om södra magasinet och har regelstomme och står på stenplintar. Fastigheten avgränsas mot Sjövägen med ett vitmålat spjälstaket. Fastighetens ägare är åretruntboende.

Värde att bevara: Bostadshusets rena 1930-talsstil med bl a ospröjsade tvåluftsfönster.

Motivering: Ett välbevarat 1930-talshus.

Kulturhistorisk bedömning: Klass III

Fåraby 1:7

Sjövägen 54

Byggår: Före 1911

Historia:

Beskrivning: Dubbelhus i 1½plan. Grunden består av kvaderhuggen granit. Vindskivorna är figursågade. Fasaden är klädd med vit locklistpanel. Fönstren är sidohängda, kopplade tvåluftsfönster med spröjsar på bottenvåningen och utan spröjsar på vindsvåningen. Fönstren, liksom fodren är vita. Huset har triangulära vindssvålefönster. Åt Sjövägen, mot norr finns en tillbyggd förstu/glasveranda vars fönsterbågar är välvda. Åt samma håll finns även ett taklyft. På baksidan, åt söder finns en tillbyggd glasveranda. På fastigheten finns ett uthus/sommarhus med vit stående pärlspontspanel och enkupigt tegel på taket. Huset har en murstock. Fönstren är sidohängda, tvåluftsfönster med spröjs. Fastigheten avgränsas mot Sjövägen med ett vitmålat spjälstaket.

Värde att bevara: Husets volym och proportioner, glasverandan och dess fönster mot Sjövägen, granitgrunden, uthuset/sommarhuset.

Motivering: Huset är ett av flera äldre karaktärsskapande byggnader i Havstensund och har ett stort miljömässigt värde för gatubilden utmed Sjövägen.

Kulturhistorisk bedömning: Klass II

Fåraby 1:142

Sjövägen 56

Byggår: 1984 (uthuset 1990)

Historia: På platsen låg tidigare ett hus som flyttades till Stöbergsliden i Grebbestad på 1950-talet. Det huset låg på tomtens nordvästra hörn, tätt utmed Sjövägen. Under en period låg telegrafan i det huset.

Beskrivning: Byggnad i 1½plan med regelstomme. Grunden består av betongblock. På taket ligger röda tvåkupiga betongpannor. Fasaden är klädd med vit locklistpanel. Fönstren är sidohängda, kopplade tvåluftsfönster med spröjsar. Fönstren, liksom fodren är vita. Åt väster, på gaveln, finns en tillbyggnad med sadeltak och moderna fönster med spröjsindelning. Det finns även ett litet uthus på fastigheten.

Värde att bevara: -

Motivering: -

Kulturhistorisk bedömning: -

Fåraby 1:10

Sjövägen 58

Byggår: Huset finns inte med på vykort skrivet 1911.

Historia: Under en period var det kafé i huset. Huset har exteriört inte förändrats sedan 1930-talet enligt flygfoto med undantag av att huset fått en balkong ovanpå glasverandan någon gång mellan 1930 och 1957 (enligt flygfoto från nämnda år).

Beskrivning: Dubbelhus i 1½plan. Grunden består av kvaderhuggen granit. På taket ligger bruna betongpannor. Huset har tre fronter. Fasaden är klädd med vit locklistpanel. Åt söder finns en rundad tillbyggnad/trapphus, med liggande spontad panel. Åt väster mot trädgården finns en glasveranda med balkong ovanpå. Fönstren är sidohängda, kopplade korspostfönster (både två- och trelufts) där även övre bågarna är öppningsbara. Fönsterbågarna är blåmålade medan karm och foder är vita. Vindssvalefönster finns på båda gavlarna med korspröjsar. Entrén ligger i det tillbyggda trapphuset. Fastigheten är avgränsad mot Sjövägen och Klyftgränd med ett vitmålat spjälstaket samt utmed trädgården åt Sjövägen även en hög häck. Denna fastighet har en större trädgård än övriga fastigheter i denna del av samhället, med undantag av Fåraby 1:203.

Värde att bevara: Husets volym och proportioner, de äldre fönstren, de tre fronterna, trapphuset.

Motivering: Huset är mycket välbevarat såväl till karaktär och detaljer och är ett av flera äldre karaktärsskapande byggnader i

Havstensund och har ett stort miljömässigt värde för gatubilden utmed Sjövägen.

Kulturhistorisk bedömning: Klass I-II

Fåraby 1:145

Klyftgränd

Byggår: 1939

Historia: Huset byggdes ursprungligen för att inrymma Konsum. Konsumtionsföreningen i Havstensund bildades 1917 och inrymdes under sitt första år i det hus som idag har beteckningen Fåraby 1:47. 1918 flyttades Konsumaffären till ett hus som tidigare låg på platsen för nuvarande byggnad. Det gamla huset revs i slutet av 1930-talet för att ge plats åt nuvarande byggnad. Under tiden hade man en provisorisk affär i magasinet som ligger bredvid (Fåraby 1:224). 1939 flyttade Konsum in i nuvarande byggnad och fanns där till 1974 då rörelsen lades ner. I källaren fanns under en period ett bageri och en mjölkbutik. Under 2:a världskriget tog bagaren även emot batterier för laddning av öborna utanför Havstensund. Mjölkbutiken låg tidigare i nuv fastighet Fåraby 1:18. På andra våningen var affärsföreståndarens bostad. Idag finns sommarlägenheter och en samlingssal i byggnaden.

Beskrivning: Stor byggnad i 1½plan. Grunden består av kvaderhuggen granit. På taket ligger tvåkupigt tegel. Fasaden är klädd med vit locklistpanel med enkel locklist. Fönstren är sidohängda, kopplade tvåluftsfönster med spröjsar på bottenvåningen samt utan spröjsar på vindsvåningen. På baksidan, åt söder är en balkong byggd som sträcker sig till Fåraby 1:224. På framsidan, åt norr finns ett taklyft.

Värde att bevara: Den rena 1930-40talsstilen.

Motivering: Huset har såsom fd konsumaffär ett kulturhistoriskt värde. Välbevarat hus från tillkomsttiden.

Kulturhistorisk bedömning: Klass II-III

Fåraby 1:224

Klyftgränd

Byggår: Före 1930

Historia: Byggnaden som fungerat bl a som magasin ligger strax under Sunneberget där en stig går upp till den sk Målareklåvan. Enligt utsago ska en målare ha bost i det gamla huset som nu är borta (se Fåraby 1:145) vilket därmed har gett namn till en klyfta i berget ovanför. Under byggperioden av grannhuset

framför (Fåraby 1:145) var Konsumaffären inrymd i huset. Idag fungerar huset som sommarbostad.

Beskrivning: Byggnad i 1½plan. Huset har en hög sockel bestående av kvaderhuggen granit. På taket ligger tvåkupigt tegel. Fasaden är klädd med stående spontad panel. Fönstren är sidohängda, kopplade utan spröjsar. Fönstren, liksom fodren är vita.

Värde att bevara: magasinskaraktären, dvs den rena enkla utformningen.

Motivering: Ett välbevarat hus från tillkomsttiden.

Kulturhistorisk bedömning: Klass II-III

Fåraby 1:203

Sjövägen 62

Byggår: 1885

Historia: Otto Corneliusson lät bygga huset och lät också flytta på de tre hus som numera ligger på andra sidan Sjövägen för att han skulle få en större trädgård. Huset har inte förändrats nämnvärt med undantag av fönstren som blivit utbytta. Fönsterplaceringarna är dock desamma.

Beskrivning: Mycket stor och pampig byggnad i 1½plan. Grunden består av kvaderhuggen granit. På taket ligger svarta betongpannor. Vindskivorna är figursågade liksom takfoten. Fasaden är klädd med vit locklistpanel. Huset har en bred gördelgesims mellan våningarna. Fönstren är jämt placerade över fasaderna och är pivothängda med korsformad indelning. Fönstren är bruna medan fodren är vita. Fodren har en rundbågefris under nederstycket. I övrigt är fodren enkelt utformade. På båda takfallen finns det stora frontespiser som har triangulära sidofönster samtnockfönster. Likadana triangulära fönster finns på båda gavlarna. Åt väster, mot sjön finns det även en balkong som ligger ovanpå en glasveranda med tre stora välvda fönster med smalare bågar placerade emellan. Ovanför fönstren är två stjärnor målade. Över alla fönster på framsidan samt över två fönster på baksidan är markiser uppsatta. På husets södra gavel finns ett trapphus som dessutom är sammanbyggt med en lägre byggnad i en plan. Den har vit locklistpanel på fasaden och svarta betongpannor på taket. Fönstren är sidohängda tvåluftsfönster med spröjsar. Dessa fönster är vitmålade, medan fodren är ljusgrå. Denna tillbyggnad är i sin tur sammanbyggd med södra magasinet. Under berget på tomtens södra del ligger en låg rödmålad uthuslänga med svarta betongpannor, små, kvadratiska fönster och svartmålade portar. Trädgården är en av de största i samhället och sträcker sig mellan Sunneberget och Sjövägen ända upp till Fåraby 1:10, Sjövägen 58.

Värde att bevara: Husets volym och proportioner, fönsterut-

formning och placering, glasverandan, snickerier.

Motivering: Huset är mycket välbevarad till karaktär och utformning och har spelat en mycket viktig roll i samhällets historia. Huset är ett av flera äldre karaktärsskapande byggnader i Havstensund och har ett stort miljömässigt värde för gatubilden i Havstensund och för första intrycket från havet.

Kulturhistorisk bedömning: Klass I

Fåraby 1:13

Sjövägen 60

Byggår: 1870-tal (lagfart från 1929)

Historia: Lät byggas av Johannes Corneliusson till handeln med ostron och hummer. Under en period i början av 1900-talet var det tunnbinderverksamhet i magasinet. 1941 startades konserverfabriken Neptun sin verksamhet med konserverinläggningar. När verksamheten utökades flyttades den till Norrsundet och en större konserverfabrik byggdes där. Firman bytte vid någon tidpunkt namn till Hafstens Canning. Utseendemässigt har byggnaden inte förändrats nämnvärt, med undantag av installation av toaletter och duschar i den tillbyggda vinkeln mot parkeringen. På äldre foto kan man se att huset har haft en port till, under den som är närmast parkeringen och vitmålad. På äldre foto från början av 1900-talet, kan man se en skylt där det står 'Tunnbinderi'. Idag inrymmer magasinet förråd för uthyrning, samt ett galleri.

Beskrivning: Magasinsbyggnad i två våningar, byggd i vinkel samt med en tillbyggnad mot parkeringen. På taket ligger tvåkupigt tegel. Fasaden är klädd med ljusgrå locklistpanel. Fönstren har spröjsad indelning. Mot väster, åt havet, finns en vitmålad port på andra våningen. Närmare berget på samma fasad finns en ursprunglig port med fönster bakom.

Värde att bevara: Magasinskaraktären, husets volym och proportioner, de portar som återstår.

Motivering: Magasinsbyggnaden är relativt välbevarad till karaktär och utformning och har spelat en mycket viktig roll i samhällets historia. Magasinet är ett av flera äldre karaktärsskapande byggnader i Havstensund och har ett stort miljömässigt värde för gatubilden i Havstensund och för första intrycket från havet.

Kulturhistorisk bedömning: Klass I-II

5.2 Sammanställning av I-II klassade byggnader längs Nordvästra Sjövägen

Klass I ●

Fåraby 1:203
Fåraby 1:13 (del av)

Klass I-II ●

Fåraby 1:13
Fåraby 1:10
Fåraby 1:234

Klass II ●

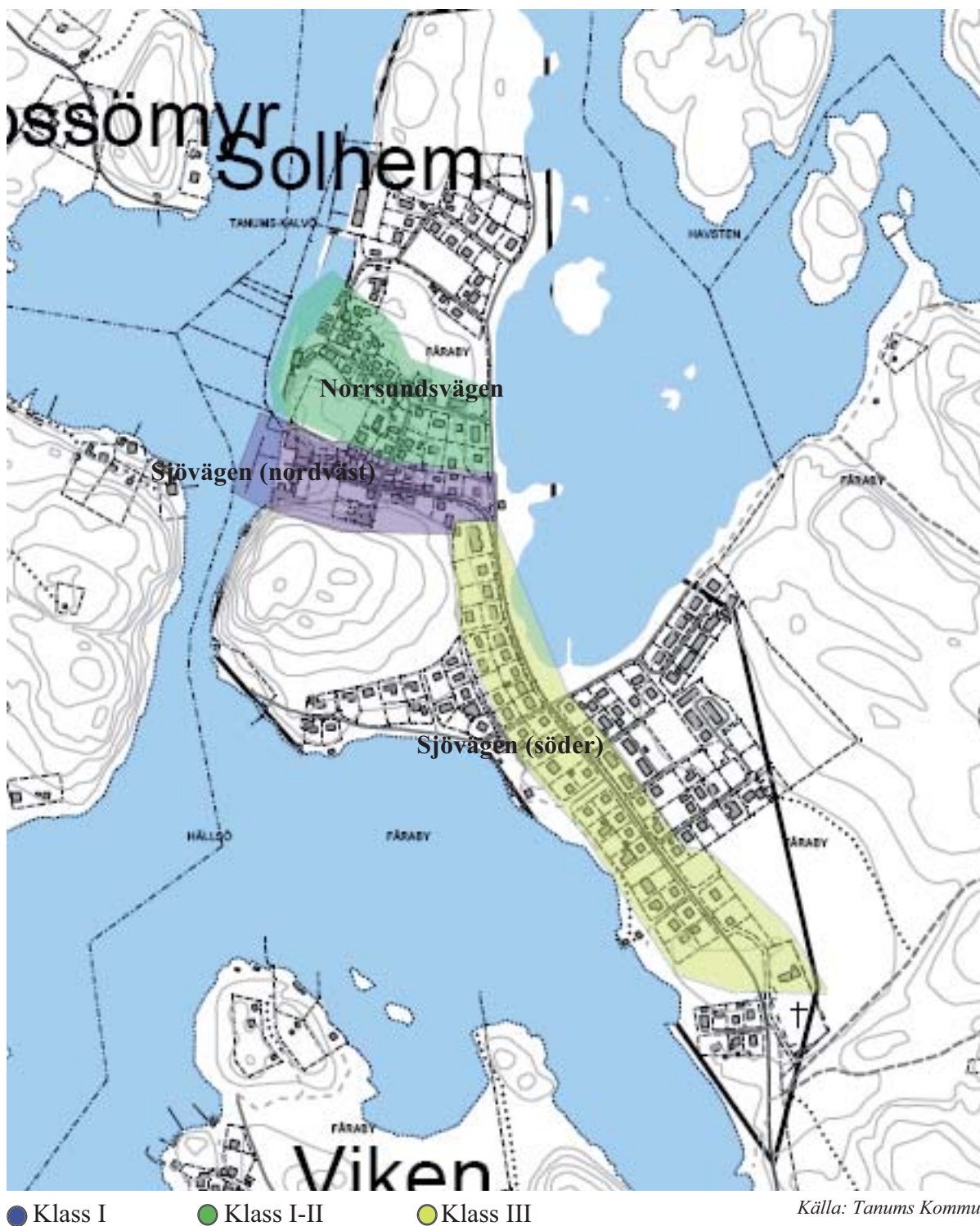
Fåraby 1:7
Fåraby 1:71
Fåraby 1:21
Fåraby 1:83
Fåraby 1:127
Fåraby 1:78

6. KULTURMILJÖANALYS

6.1 Kulturmiljöer i Havstenssund

Denna inventering behandlar byggnaderna utmed Sjövägen, den dalgång med bebyggelse som leder ner till Hamnplanen där Havstenssunds främsta kännetecken ligger, de två magasinerna och köpmanshuset från senare delen av 1800-talet. Samhället Havstenssund kan dock delas upp i tre äldre bebyggelse/kulturmiljöer: Sjövägen, Norrsundsvägen samt området mellan Sunneberget och kyrkan som ligger längst söderut i samhället. Under 1940-talet tillkom även bebyggelse på Lökholmen dit väg byggdes av konservindustrin Havsten Canning som etablerade sig där 1945.

Vykort över Sjövägen troligen från 1930-40tal?
Källa: Vykort i privat ägo. Foto Henry Berg, Grebbestad

Sjövägen 2009. Th fd affären, tv skymtar köpmanshuset. Liknande fotopunkt som foto ovan.

Sjövägen 2009 från Klaseberget åt sydost. I bakgrunden kan man se fd konsum.

Exempel på tomternas utformning med bostadshus, trädgård och sommarhus/bryggghus (2009).

Sjövägen (nordväst)

Sjövägen följer den gamla stigen som gick i dalgången mellan Sunneberget och Klaseberget och ner till havet. Det är ett område som fick sin bebyggelse och utformning under senare delen av 1800-talet och det har inte förändrats mycket under 1900-talet. Det domineras främst av de byggnader som tillhörde den handelsrörelse som familjen Corneliusson startade och drev mellan 1840 och 1974, dvs Södra och Norra magasinerna, affären samt bostadshuset som tillsammans inringar hamnplanen. Därbakom ligger sedan bostadsbebyggelsen vars utformning bestämdes av familjen Corneliusson. Bostadshuset ligger utmed Sjövägen, med gavlarna åt väster, mot havet, därinnanför ligger trädgården och i andra ändan av tomten har i stort sett alla hus ett bryggghus/sommarhus/uthus. Husens exteriöra stil har varit samstämmig och följt samma ideal men med tiden har frontespiser och takkupor gett husen individuella karaktärer. Utmed Sjövägen kan man se en tydlig gruppering av husens exteriör. Alla hus har 1½-plan och sadeltak men utmed den västra delen av vägen, närmast hamnplanen, är husen resligare och det har tillkommit frontespis en bit in på 1900-talet, samt ibland balkonger. Utmed den östra delen av Sjövägen är husen lägre och de har i regel inte frontespiser eller balkonger. Ett flertal har stående spontad panel på fasaden, något enstaka hus har eternitplattor som fasadbeklädnad.

Alla tomterna utmed gatan är rätvinkliga och relativt stora. Terrasserings eller granitmurar markerar tomterna och de är inhägnade av spjälstaket. Det finns plats för köksträdgård, täppa och gräsmatta. Husen ligger också på raka led, på behörigt avstånd från varandra.

Husen utmed Sjövägen har övervägande vita fasader och vita fönsterbågar och vita fönsterfoder med några undantag. Det finns exempelvis hus vars fönsterbågar är blå eller mörkt gröna (kromoxidgrönt). Två av husen utmed Sjövägen har avvikande fasadkulör, ljusgrön och ljus gul. Enligt äldre fotografier verkar det som färgsättningen har varit så även tidigare under 1900-talet, dvs övervägande vitt med några få undantag.

Sjövägen var tidigare belagd med smågatsten, dvs knott, men asfalterades på 1960-talet. Tvärgatan Clasegränd som går mellan husen upp mot Klaseberget är däremot gräsbevuxen, med upp trampade stigar.

Kulturhistorisk bedömning: Klass I

Norrsvägen

Norrsvägen följer den andra dalgången i samhället mellan Klaseberget och Lökholsberget. Här fanns enligt tomtkartan från 1858, liksom det gjorde vid Sjövägen, tre hus närmast vattnet. Men även här har bebyggelsen och utformningen utvecklats under senare delen av 1800-talet. Det har även tillkommit några hus på 1930-talet. Här har inte lika många hus ett uthus på tomten och de är heller inte placerade likartat med gaveln mot havet som på Sjövägen. Tomterna är också något större. Dock är tomterna även här rätvinkliga och husen ligger på behörigt avstånd från varandra. Vitmålad spjälstaket hägnar också in tomterna. Husen är mestadels större 1½-plans hus och både sadeltak och brutet tak är representerade. Färgsättningen på husen varierar i större grad än på Sjövägen. Här återfinns såväl guldockra (i olika nyanser) som grå fasader. Flertalet har träfasader med locklistpanel, men det finns även hus med eternit som fasadbeklädnad.

I denna del av samhället bodde flest fiskare och i hamnen är också sjöbodarna uppradade. I början av Norrsvägen, mot öster ligger samhällets Folkets hus som byggdes som lokal för bl a lokalsjukkassan 1913. 1948 bildades Folkets Husföreningen och då byggde man om huset där lokalkassan hade varit tills den lades ner 1947. Norrsvägen byggdes med arbetskraft från samhället. Den tidigare vägen gick närmare Lökholsberget bakom en lång gärdesgård, vars stenar användes vid vägbygget. Där nuvarande vägen går låg en potatisåker.¹ Norrsund är sammanbundet med Sjövägen genom en brygga som går längs med Klaseberget.

Kulturhistorisk bedömning: Klass I-II

Vykort över Norrsund, flygfoto. Källa: Vykort i privat ägo. Foto: AB Stockholms Aero.

Havstensund, foto taget från Sunneberget. Husen närmast kameran ligger vid Sjövägen, husen längre bort ligger vid Norrsund. Källa: I privat ägo.

Havstensund 2009. Foto från Sunneberget. Liknande fotopunkt som foto ovan.

Norrsund 2009. Foto från Klaseberget åt nordost.

Norrsvägen åt väst, med rader av hus på var sida

Norrsund 2009. Rad av rödmålade sjöbodor varav några med murstock.

Södra Sjövägen 2009. Foto från Sunneberget åt söder.

Vykort över Södra Sjövägen, trol 1940-tal.
Liknande fotopunkt som fotot från 2009 ovan.
Källa: I privat ägo

Havstenssunds kapell, 2009.

Sjövägen (södra) och Havstenssunds kapell

Bebyggelsen längs med infarten till Havstenssund har utvecklats mestadels under 1900-talet, från 1935 och framåt. I området har det tillkommit bostadshus med jämna mellanrum och nya hus byggs alltjämnt.

I början av bebyggelsen ligger kapellet vars ritningarna upprättades av slottsarkitekt Knut Nordenskjöld 1934. Kapellet byggdes 1937-38. Kyrkan hade för 1930-talet, ett helt nytt formspråk, med trolig inspiration av fyrar, lotsutkikar, skutor och bodar.¹ Själva kyrkobyggnaden är rektangulär, med kajutfönster och valmat tak täckt med skifferplattor samt rödmålad träpanel. Tornet är uppbyggt med gråsten, kort och satt med öppna ljudgluggar och är anslutet till kyrkobyggnaden med hjälp av en lägre byggnad där entrén finns. .

Kulturhistorisk bedömning: Klass III

¹ Tanum, 1984, sid 127

7. ALLMÄNNA REKOMMENDATIONER

De rekommendationer som gavs i Kulturminnesvårdsprogrammet från 1984 var att bebyggelsen tillsammans med bodar, bryggor och gator har ett mycket stort kulturhistoriskt värde. Det innebär att bebyggelsen bör underhållas och dess äldre karaktär bevaras. De byggnader som är uppförda i slutet av 1800-talet ska helst behålla sina detaljer och karaktär från senare delen av 1800-talet, liksom de som är uppförda under första hälften av 1900-talet helst ska behålla sin utformning. Att hela udden med Havstenssund och Lökholmen är av riksintresse för kulturmiljö är också viktigt att ta i beaktning.

Värna gatumiljön

Det som är typiskt för Havstenssund, det som skiljer ut samhället gentemot andra kustsamhällen är dess stadsplaneliknande rätvinkliga uppbyggnad som grundar sig i Corneliussons patriarkaliska styrning, dvs att samhället liknade ett brukssamhälle. Denna uppbyggnad är självklart viktig att behålla. Då byggnaderna/tomterna ligger tätt finns det inte längre några utrymmen för förtätning och för att inte suddas ut gränserna mellan de olika kulturmiljöerna bör heller inte bergen bebyggas. Hamnplanen, med de bägge magasinerna och köpmanshuset är relativt välbevarade sedan tillkomsttiden och är oerhört viktiga för intrycket från havet. Då magasinerna är byggda för näringsverksamheter bör de också i fortsättningen ha den råa, enkla utformningen som de har idag. Bryggorna har av hävd alltid varit allmän plats. Man bör inte stänga av dem genom en annan verksamhet än näringsverksamhet i nedre plan på magasinerna så att de även i fortsättningen får vara en allmän plats.

Såväl gatubeläggning, trädgårdar, stödmurar, staket och synliga berghällar bidrar till samhällets karaktär. Därför är det av betydelse att visa hänsyn till platsens förutsättningar, att undvika utfyllningar och bortsprängning av hållar.

Se huset

Byggnader har alltid förändrats och utvecklats utifrån förändrade behov, förutsättningar och trender. Vid om- och tillbyggnader är det dock viktigt att få grepp om husets ursprungliga form men även hur det har förändrats genom tiderna och vad dess uttryck är idag. Lär känna huset, vilka grunddrag har det? Är det ett hus med enkel utformning, rena linjer och takfall eller är det byggt med detaljrikedom, verandor och frontespiser. Olika tidsperioder har haft olika stilideal. Före 1880-talet och efter 1920-talet var det rena linjer som gällde, däremellan hade den sk schweizerstilen med lövsågerier, snickarglädje sin storhetstid. Alla stilar har sina renässanser och återkommer med jämna mellanrum. Det är därför lätt att fastna även i dagens trender, estetiska ideal och att vilja anpassa husen till dessa.

Värna originalet

Fasad och snickerier: Den äldre husfasaden och dess detaljer är svåra att återskapa. Paneltypen, locklistens form, klädselbrädornas bredd m m bidrar till stor del till det enskilda husets genuina intrycket. Finns det skador behöver sannolikt inte hela fasaden bytas. På många äldre husfasader kan man utläsa skeden av reparationer och om- och tillbyggnader genom små variationer i panelen. Den äldre fasadklädseln är därutöver ofta utförd av bra virke. Panelerna har varierat under olika tidsepoker. Locklistpanelen är starkt dominerande men finns i olika utföranden. Den vanligaste idag är åslisten och denna var vanlig även på hus byggda före 1920. Variationer i underbrädornas bred liksom på listens bredd är ett vanligt kännemärke för de äldre husen och bidrar till liv i fasaden. Hus byggda under 1800-talets mitt hade vanligen bredare locklist med en dubbel karnisprofil. På 1930-40-talen var det vanligt med en svagt välvd översida. Senare har det varit vanligt att klä uthus, men

även bostadshus, med locklistpanel med slätsågad list. Man bör som med mycket annat se till husets ursprungstid för att se vad som passar bäst på just det huset.

Färgsättning: Det är svårt att ge generella rekommendationer om färgsättning. Det är inte så enkelt som att alla hus var vita eller röda och då är det det som gäller. Samhällena har, vad gäller färgsättning, haft en stor variation på kulörer men inom vissa givna ramar. De vid tiden för bygget tillgängliga pigmenten gav en begränsning som gjorde att kulörerna i de flesta fall var i harmoni. Äger man ett äldre hus och vill vara helt säker på husets tidigare kulörer kan man göra en färganalys och på så sätt få lite vägledning i hur huset kan färgsättas.

Fönster: Ett fönsterbyte kan påverka ett hus uttryck markant då äldre fönsters profileringar samt ojämna glas bidrar till ett skuggspel som nya fönster och plana glas inte ger. Det är också sällan det lönar sig energimässigt att byta, trots många fönstertillverkares råd. Äldre bågar med enkelglas och lösa innanfönster har energivärden jämförbara med ett nytt isolerglasfönster. Fram till omkring 1940-talet var fönstrens material och konstruktion generellt av mycket god kvalitet. Material till karm och bågar valdes ut noga och bestod av kärnfura med särskilt höga halter av kåda och hartser, vilka har hög motståndskraft mot röta. Det traditionella fönsterhantverket gav fönster som med hjälp av någorlunda okomplicerat underhåll fick närmast obegränsad livslängd. Lite omtanke om ett äldre 1800-talsfönster som till ytan ser rent bedrägligt ut kan därför enkelt öka livslängden. Äldre fönster kan bli som nya om man anlitar seriösa fönsterhantverkare och väljer man ändå att byta fönstren så välj ett mindre snickeri som kan utföra de nya fönstren helt i enlighet med de äldre. I äldre fönster var bågarna smala och fabriksmässigt tillverkade standardfönster har ofta såväl bredare som tjockare bågstycken. Väljer du ändå att sätta in nya fönster se över proportionerna så att fönstren blir rätta i sina proportioner, såväl fönstren som helhet som rutorna. Välj sidohängda fönster med fasta spröjs och fast mittpost.

Takbeläggning: Teglet som takbeläggingsmaterial fick genomslagskraft under 1800-talet hos allmänheten. Enkupigt tegel var då det vanliga fram till 1920-talet då tvåkupiga pannor blev allt vanligare. Det har även förekommit andra beläggningar såsom t ex falsad plåt (framförallt på större byggnader och i städerna), eternit och tjärpapp. Betongpannor har, i mycket sparsam omfattning, funnits under hela 1900-talet och idag finns även tegelimiterande plåt.

På hus äldre än 1920 bör det ligga röda enkupiga tegelpannor. Äldre lertegel bör bevaras och om så behövs ersättas med nytt lertegel. Man kan också samla de gamla som fortfarande fungerar på ena takfallet och lägga nytt på andra. Betong och tegelimiterat plåttak ska helst undvikas i äldre miljöer.

Grundmuren: Hur och med vad grundmuren är murad säger oerhört mycket om husets historia då det är det som minst har förändrats på ett hus. Hus från första hälften av 1800-talet är oftast murad med fältsten. Senare under 1800-talet när stenindustrin startade uppfördes stenmurarna med huggna granitblock. Har huset en grund av betong är det byggt under andra hälften av 1900-talet.

Miljöaspekter

Byggnadssektorn är en av de sektorer i samhället som kräver mest energi i produktion, transporter och avfall. För att minska koldioxidutsläpp och energiåtgång behöver man inom detta område göra ett flertal miljöbesparande åtgärder. Visst är det viktigt att minska uppvärmningskostnader men nog så viktigt är det att försöka se till det man har. Byggmaterial kan återanvändas. Äldre material kan med rätt underhåll hålla några årtionden till.

8. LITTERATUR OCH KÄLLOR

Tryckta källor:

Björk, Cecilia; Kallstenius, Per; Reppen, Laila (2000): *Så byggdes husen 1880-2000: arkitektur, konstruktion och material i våra flerbostadshus under 120 år*. Formas. Stockholm

Björk, Cecilia; Nordling, Lars; Reppen, Laila: *Så byggdes Villan: Svensk villaarkitektur från 1890 till 2010*. Formas. Stockholm.

Bodin, Anders; Hidemark, Jacob; Stintzing, Martin (2008): *Arkitektens handbok*. Addera förlag. Stockholm.

Corneliusson, Britt (1979): Köpmanshuset i Havstensund: Särtryck ur Vikarvets Årsbok 1976-77, Lysekil.

Miljömålen i ett internationellt perspektiv – Miljörådets uppföljning av Sveriges Miljömål, De facto 2007. Miljömålsrådet. Naturvårdsverket.

Rogberg, Mats (2005): *Morfars Bohuslän -flygfotografier och vykort från 1930-talets Bohuslän*.

Tanum -Kulturminnesvårdsprogram (1984): Red. Britt Limdahl-Hansson. Kulturnämnden, Tanums-hede

Westerlind, Ann Marie (1982): *Kustorter i Göteborgs och Bohuslän -Tanums kommun*. Bygg-forskningsrådet, Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohuslän, Göteborg.

ÖP 2002 - Översiktsplan för Tanums Kommun, 2002. Tanums Kommun.

Otryckta källor:

Bebyggelseinventering i Fjällbacka (1990): Bohusläns Museum, Uddevalla

Beskrivningstexter till riksintressena i fd Gbg & Bohuslän (KO51)

Bohusläns Museums bildarkiv, Uddevalla

Frågeformulär utskickade till berörda fastighetsägare i Havstensund maj 2009 (Tanums kommunarkiv)

Gällande kartor över området (Tanums kommun 2009)

Studiecirkelmaterial från början av 1980-talet, (exakt årtal okänt)

www.tanum.se (2009)

www.havsten.se (2009)

Inscannade vykort, fotografier i privat ägo

Muntliga uppgifter från Havstensundsbor

Foto om inget annat anges: Cecilia Wingård, våren 2009.

Ordlista fackuttryck

Brutet tak, mansardtak - en variant på sadeltak med brutet takfall.

Burspråk - utbyggt fönsterförsatt fasadparti

Dubbelhus - hus på dubbel bredd, alltså en dubbel enkelstuga, dvs som har två rum i bredd. Totalt blev det då ett rum, kök samt två mindre kammare. Dubbelhusen byggdes bredare än enkelstugan vilket gjorde taket högre och möjliggjorde inredning av vindsvåningen. Det bohuslänska, eller västsvenska dubbelhuset är ett exempel på en regional utveckling av denna husform. Det blev vanligt i slutet av 1800-talet p g a bättre ekonomi. Det dubbelhuset har förhöjt väggliv, så fler rum kunde inredas på andra våningen, samt byggdes bredare så att kamrarna blev rum.

Enkelstuga, enkelhus - benämning på en stuga, ett hus i enkel bredd, dvs som endast har ett rum i bredd. Vanligtvis består planlösningen av ett rum och kök. Denna husform har varit mycket vanlig bland allmogen i vår bebyggelsestraditions begynnelse. Oftast har dessa hus fått tillbyggnader av olika slag, t ex en snedtäcka.

Eternit - varumärke för asbestcement som är fiberartat kristalliserade silikat. Det började användas i stor utsträckning efter andra världskriget, främst som hus- och takbeläggning och blev populärt för dess styrka och förmåga att klara höga temperaturer. Totalförbjöds 1982.

Foder - kallas brädorna som spikas upp runt t ex ett fönster för att dölja springan mellan vägg och karm.

Fris - skulpterat eller målat fält som löper vågrätt under taket på en vägg.

Frontespis - gavelliknande mittparti på en byggnads fasad.

Fronton - en låg triangulär gavel över en portik, en dörr eller ett fönster. Begreppet hämtat från antika tempelbyggnader.

Fönsterluft - del av fönster som avdelas genom mitt- eller tvåpost.

Fönsterpost - vertikal eller horisontal fönsterluftsskiljande del av fönsterkarm. Den vertikala posten kan benämnas *mittpost* och den horisontella *tvärpost*.

Gavelröste - den övre triangelformade delen av en byggnads kortsida som, anslutande till takstolens form, bildas av takfallen och ibland av ett horisontellt listverk vid dessas fot.

Gavelsidofönster - mindre fönster placerat i gavelröstets nedre vinkel.

Gesims - krönande listverk på en fasad, ibland löpande runt hela byggnaden, kransgesims alt gördelgesims beroende på placering.

Husnummer - För att kunna föra bok över de boende i husförhörlängderna så gavs varje hus ett nummer. Om husägaren hade flera uthus, bodar el dyl lade man till a, b, c m.m. för dessa byggnader. I regel har de äldsta husen de lägsta numren och allteftersom det tillkommit hus har de fått nummer i sifferordning. Däremot har numreringen förändrats vid olika tidpunkter.

Hålkäl - list med konkav profil eller insvängd övergång mellan två plana ytor.

Kallmur - mur vars fogar inte är utfyllda med bruk.

Kanellyrer -grunda, konkava räfflor, vilka löper vertikalt på skaftet till en kolonn eller pilaster eller på någon annan yta.

Kapitäl, -avslut - översta delen av en pelare, pilaster eller kolonn.

Karnis - list med S-formad, d v s konkav-konvex profil.

Knopp - avkapade plankbitar, spillved från sågverk, som användes till husstommar genom att de murades (liksom tegelsten) med lerbruk. Tekniken förekommer sporadiskt i hus utmed kusten i Norra Bohuslän under 1800-talets senare del.

Kolonner -är ett fristående vertikalt stöd, bestående av bas, skaft och kapitäl eller bara skaft och kapitäl.

Kopplade fönster - fönster där inner- och ytterbågen är sammankopplade.

Korsplan - benämning på en planlösning som är mycket vanlig i bl a västsvenska dubbelhus, bestående av fyra rum placerade runt en central murstock.

Korspostfönster - benämning på ett fönster med fyra lufter och med mittpost och tvärpost placerade

så att de bildar ett kors.

Kvaderhuggen sten - massiva stenblock huggna i fyrkant.

Källarvåning - som våning räknas källare, om golvets översida i våningen närmast ovanför ligger mer än 1,5m över markens medelnivå invid byggnaden.

Locklistpanel - panel där underbräder spikas med smala springor, över springorna spikas smala läktbräder.

Lockpanel - panel där underbräder spikas med breda mellanrum som sedan täcks med lika breda lockbräder.

Lunettfönster - halvcirkelformat fönster.

Mezzaninfönster - låga fönster som ligger högst upp på långsidans fasad, under takfoten. Begreppet kommer från ordet för en låg mellanvåning, halvåning, vanligt på slott och större herrgårdar.

Nockfönster - mindre fönster placerat i gavelröstets övre vinkel,nocken.

Pilaster - flat pelare, framskjuten ur väggen, med bas och kapital.

Pivohängt fönster - fönster som öppnas genom svängning runt vågräta tappor vid fönstrets halva höjd.

Plankstomme - en väggkonstruktion med syll, stående eller liggande plank, dvs trävirke med minsta tjocklek om 45 mm samt minsta bredd om 140 mm.

Profilerad plåt - (alt korrugerad) Plåt med karakteristisk profil, kan vara vågprofilerad eller trapetsprofilerad.

Pulpettak - yttertak med lutning åt endast ett håll.

Pärلسpont - spontat hyvlat virke med en smal, rundad, längsgående utbuktning nära kanten.

Regelstomme - en väggkonstruktion med syll, stående regler och hammarband av regler, dvs trävirke med tjockleken 34-63 mm och bredden 70-125 mm.

Resvirke - en äldre träbyggnadsteknik som innefattar konstruktioner med stående virke. Olika former av resvirke är palissadteknik, stolpteknik och stavverk.

Rundbågefris - list som är snidad med halvcirkelformade bågar i en lång rad. Vanligt förekommande i överkant fasaden som dekorativt avslut av fasadpanelen.

Råspot - spontat virke med den bättre flatsidan sågad och den andra grovhyvlad.

Räckverk, räck - upprättstående konstruktion av stänger vid trappa eller avsats.

Sadeltak - toppigt tak med två sidor. Den enklaste och vanligaste typen av hustak.

Snedtäcka - benämning för en typ av tillbyggnad, med eller utan väggar, med pulpettak och i direkt samband med en huvudbyggnad.

Spontat virke - virke försedd med not och fjäder.

Spröjs - list som delar in glasruta vertikalt eller horisontalt utan att vara fönsterluftsuppdelande.

Stadsäga - före tillkomsten av 1970 års fastighetsbildningslag benämning på fastighet i stad eller liknande som ej är tomtindelad.

Stolpverksstomme - en väggkonstruktion med syll och hammarband samt stående stolpar av odefinierade mått. Samma konstruktion som i regelstommar men likadan teknik som i timring. Har traditionellt använts vid bygge av ouppvärmade hus, såsom ekonomibyggnader, uthus m.m.

Suterrängvåning, alt souterrainvåning - våning som är belägen i en sluttning så att den delvis ligger under omgivande markyta och som till någon del innehåller bostads- eller kontorsrum.

Svalgång, alt loftgång - en gång utmed huset, indragen under tak, antingen öppen eller med enkel oisolerad brädfodring.

Tandsnittsfris, -list - list som är snidad så att den bildar en serie små kuber eller "tänder" med mycket smala mellanrum.

Takfall - taklutning

Takfot - nedersta kanten av yttertak.

Takkupa - liten utbyggnad på taket som innehåller fönster. *Om takkupan bryter takfoten har vi i*

föreliggande rapport använt taklyft respektive frontespis beroende på utformning.

Taklyft - en annan benämning på takkupa el frontespis där taket är lyft för att ge plats åt ett fönster och inte utgör en front.

Takutsprång, taksprång - den del av taket som skjuter ut utanför ytterväggen, kallas även takskägg eller takfot.

Taköverhäng - se *takutsprång*.

Timmerstomme - en väggkonstruktion med syll och liggande timmer, dvs trävirke som har minsta tjocklek 100 mm. Timmerstockarna hålls ihop med trädymlingar och är sammanfogade över hörnen.

T-postfönster - benämning på ett fönster med tre lufter (två nedre och en övre) och med mittpost och tvärpost placerade så att de bildar ett T.

Tvåkammarhusplan - en variant på dubbelhuset (se ovan) men med köket liggande i mitten med en kammare på var sida. På motsatt sida mellan rummen ligger ofta en liten hall med entré.

Tympanon - triangel- eller segmentbågeformat gavelfält som omsluts av en frontons listverk. Begreppet hämtat från antika tempelbyggnader.

Valmat tak - ett tak som har takfall även mot husets kortsidor. Ett komplett valmat tak ersätter husets gavlar dvs har fyra takfall medan ett delvis valmat tak har en gavel i form av en trapets.